

ditokelo tša ka,
maikarabelo a ka

ditokelo tša ka,
maikarabelo a ka

The Constitution

of the Republic of South Africa, 1996

Act 108 of 1996

ditokelo tša ka, maikarabelo a ka

Molaotheo ke eng?

Molaotheo ke molao wa godimodimo goba wo phagamego wa Afrika Borwa. O beakanya ka mo mmušo o hlamilwego le ka mo naga e swanetšego go sepetšwa. Ka ge e le molao wa godimodimo, ga go melao ye mengwe yeo e ka fapanago le Molaotheo. Melao yeo e fapanago le Molaotheo e swanetše go fetošwa gomme ka dinako tše dingwe melao ye meswa e a dirwa gore dikgopolo tša Molaotheo di fihlelelwe.

Molaokakanywa wa Ditokelo ka go Molaotheo o rekhota ditokelo ka moka tšeo di swanetšego batho ba Afrika Borwa. Ditokelo tše di ka se kgone go fetolwa gabonolo ke melao ka ge di šireleditšwe ka go kgethega ke Molaotheo. Ditokelo ka go Molaokakanywa wa Ditokelo gantši di dirišwa ke dikgorotsheko gammogo le melao ka ga ditokelo go akanya melato ka ga ditokelo tša motho.

Molaokakanywa wa Ditokelo ke eng?

Molaokakanywa wa Ditokelo ke lenaneo la ditokelo tša batho tšeo mongwe le mongwe a nago le tšona. O a hwetšagala ka go Kgaolo ya 2 ya Molaotheo wa rena. Molaokakanywa wa Ditokelo ke kokwane ya Molaotheo.

Ditokelo tša batho ke eng?

Ditokelo tša batho ke ditokelo tša motheo tšeo mongwe le mongwe a nago le tšona, ka lebaka la gore ke batho. Ga se gore ba swanetše go šomela gape ga se monyetla wo o fago ke motho goba mmušo. O na le tšona go tloga ka nako yeo o belegwago gomme, o ka se di amogwe.

Molaokakanywa wa Ditokelo o neelana ka ditokelo tše di latelago:

1

Karolo ya 9 e neelana ka tokelo ya tekatekanyo

Karolo ye e bolela gore bohle re a lekana pele ga molao gomme re na le tokelo ya tšhireletšo ya go lekana le dikholo tša molao. Ga go le o tee yo a swanetšego go kgethollwa gampe.

Molaokakanywa wa ditokelo o ngwadile mabaka a itšego a kgethologanyo gomme o bolela gore kgethologanyo kgahlanong le efe goba efe ya ditokelo tše e bonwa e le gampe ge e se fela ge e ka kgonthišwa go ba gabotse.

Mabaka a ngwadilwego a akaretša: morafe, bong, mohuta wa bong, boimana, maemo a lenyalo, semorafe goba tlhago ya leago, mmala, boitsebišo bja bong, mengwaga, go se itekanele, sedumedi, kgopolo, tumelo, setšo, leleme le matswalo.

Tokelo ya tekatekanyo e šireletšwa go ya pele ke Molao wa Kgodišo ya Tekatekanyo le Thibelo ya Kgethologanyo ye Mpe wa 4 wa 2000 (PEPUDA).

Dihlongwa tše latelago di ka thuša mang goba mang yo a ikwago gore o kgetholotšwe gampe:

Dikgorotsheko tša Tekatekanyo

- Dingongorego tša kgethologanyo yeo e sego maleba di ka tsenywa go Kgorotsheko ya Tekatekanyo efe goba efe. Naa o be o tseba? Kgorotsheko ye nngwe le ye nngwe ya Bomagistrata e dula bjalo ka Kgorotsheko ya Tekatekanyo!
- Tshedimošo ye ntši ka ga Kgorotsheko ya Tekatekanyo e gona weposaeteng ya Kgoro ya tša Toka mo go:

www.justice.gov.za

Khomišene ya Tekatekanyo ya Bong (CGE)

CGE ke sehlongwa sa go ikemela sa go hlongwa go ya ka Kgaolo 9 ya Molaotheo. Go ya ka Molaotheo sehlongwa se se romilwe go godiša, šireletša, lebeledišiša le go lekola tekatekanyo ya bong. Tshedimošo ye ntši ya GCE e gona weposaeteng ya bona www.cge.org.za

Bega Kgethologanyo ya Bong le Tlaišo mo go (0800) 007 709

Khomišene ya Ditokelo tša Batho ya Afrika Borwa

SAHRC e šoma ka tekatekanyo ka:

- go godiša tokelo ya tekatekanyo ka thuto, diwekešopo, ditlabele go oketša temogo
- go šireletša tokelo ya tekatekanyo ka go nyakišiša dingongorego le go tšea magato go neelana ka lokiša mo ditshenyo di diregilego
- lebeledišiša tokelo ya tekatekanyo malebana le batho bao ba sa itekanelago, batšwantle, batšofadi le mohlobo, le go bega ka maemo a tekatekanyo ka Afrika Borwa, go akaretšwa mekgatlo ya boditšhabatšhaba yeo e šomanago le tokelo ya tekatekanyo go swana le Kwano ya Boditšhabatšhaba ya Phedišo Mekgwa Ka Moka ya Kgethologanyo ya Semorafe (ICERD)
- Dipego, dikhwetšo le ditlabele tša Khomišene o ka di fihlelela ka kgopelo go Khomišene le go weposaete ya yona mo go

www.sahrc.org.za

2 Karolo ya 10 e neelana ka tokelo ya seriti sa motho

Karolo ye e bolela gore mang goba mang o na seriti se a belegwego le sona le tokelo ya gore seriti sa bona se hlomphele le go šireletšwa.

Seo se bolela gore mang goba mang o swanetše go ba le tlhomphele ya tekatekanyo.

Tokelo ya seriti e kgogagane kudu le ditokelo tša motheo, gomme go ditokelo tše dingwe go swana le tokelo ya phihlelelo ya meetse le kelelatšhila di tshelwa, tokelo ya seriti le yona e a tshelwa.

3 Karolo ya 11 e neelana ka tokelo ya bophelo

Karolo ye e bolela gore mang goba mang o na le tokelo ya bophelo. Ga go yo a dumelwago go fediša bophelo bja motho yo mongwe.

Tokelo ya bophelo e bonala e tsoma tšhireletšo ya godimodimo mo go kgonegago go Mmušo le go batho bohle ka nageng

Dikgorotshoko di ka se sa tsoga di ahloletše batho lehu ka gore Kgorotshoko ya Molaotheo e boletše gore kotlo ya lehu ga se ya molaotheo.

Matšhošetši a tokelo ya bophelo a bonwa bjalo ka bosenyi ka Afrika Borwa, gomme matšhošetši a bjalo a swanetše go begwa ka bjako go Diterelo tša Maphodisa tša Afrika Borwa (SAPS).

4

Karolo ya 12 e neelana ka tokelo ya tokologo le tšhireletšo ya motho

Tokelo ye e bolela gore mang goba mang o na le tokelo ya tokologo le tšhireletšo ya motho yeo e akaretšago:

- Go se ganetšwe ka tokologo ya bona ntle le lebaka la go kwagala;
- Go se notlelelwe kgolegong ntle tsheko;
- Go lokologa go mekgwa ka moka ya ntwā;
- Go se kwešwe bohloko ka tsela efe goba efe;
- Go se swarwe goba go otlwa ka tsela ye sehlogo, go sotlwa goba go nyefolwa;
- Go tšea diphetho malebana le go belega;
- Go šireletša le go laola mebele ya bona; le
- Go se gapeletšwe go tšea karolo ditekong tša kalafo le tša mahlale.

Ditokelo di tla le maikarabelo, gomme ga go le o tee yo a dumeletšwego go gataka ditokelo tša ba bangwe. Go bohlokwa gore re hlokomele gabotše le go dula re phafogile malebana le ditokelo tša batho bao ba ka tlaišwago gabonolo bjalo ka bana, batho ba go se itekanele le batšofadi, ka go aba tšhireletšo ya ditokelo tša batho bao.

Mang goba mang yo a tlaišwago goba a hlatsela tlaišo ya motho yo mongwe o swanetše go ikgokaganya le ba Ditirelo tša Maphodisa tša Afrika Borwa. Yuniti ya Ntwā ya ka Gae ya Kgorotšheko ya Magistrata e ka thuša gape ka ditaelo tša tšhireletšo.

5

Karolo ya 13 e neelana ka tokelo ya kgahlanong le bokgoba, bodiredi le mošomo wa kgapeletšo

Tokelo ye e bolela gore ga go le o tee yo a swanetšego go ba go bokgoba, bodiredi goba go mošomo wa kgapeletšo. Ge tiragalo ya tshelo ye bjalo e le tlase Afrika Borwa, batho bao ba ka kwešwago bohloko gantši ba itemogela mathata a go fihlelela thušo ge ba eba ka go mošomo wa kgapeletšo. Kgoro ya Mešomo, mekgatlo ye mengwe ya setšhaba, le SAHRC e swanetše go lemošwa ka ditshelo tšeo di laetšago bokgoba, bodiredi goba mošomo wa kgapeletšo.

6

Karolo ya 14 e neelana ka tokelo ya sephiri

Mang goba mang o na le tokelo ya sephiri yeo e akaretšago tokelo ya go se be le:

- Mebele goba magae a bona a fenyekollwa;
- Dithoto tša bona di fenyekollwa;
- Ba amogwa diphahla tša bona goba;
- Poledišano ya bona ya sephiri ya gatakelwa.

NAA O BE O TSEBA?

Ge fela maphodisa a na le kgonono ya go kwagala ya gore bosenyi bo dirilwe goba bo tseleng ya dirwa maphodisa ga a dumelwa go go fenyekolla goba ntlo ya gago ntle le lengwalo la tumelo ya go fenyekolla!

Boramolao ba ka thuša ge tokelo ye e tshelwa. Go hwetša tshedimošo ye ntši o ka ikgokaganya le baemedi ba semolao ba gago.

Keletšo ya semolao ya mahala le boemedi bja semolao di gona ka go Thušo ya Semolao ya Afrika Borwa fa www.legal-aid.org.za goba dikantorong tša go fapana tša semolawana mo go www.nadcao.org.za

7 Karolo ya 15 e neelana ka tokelo ya tokologo ya sedumedi, tumelo le kgopolo

Afrika Borwa ke mmušo wo e sego wa sedumedi, wo o hlompago bodumedi bja go fapana, ditlwaedi le ditiro tša setšo ka gare ga ona. Batho ba se ahlolwe ka lebaka la diphapano tša dikgopolo tša bona, ditumelo le dikgopolo. Efela diphapano le go fapana di swanetše go hlohleletšwa gore di atlege le go matlafatša setšhaba.

Tshedimošo ye ntši ya ditokelo tše e gona ka go Khomišene ya Kgodišo le Tšhireletšo ya Ditokelo tša Setšo, Sedumedi le Ditšhaba tša Maleme www.crlcommission.org.za

Karolo ya 16 e neelana ka tokelo ya tokologo ya boitlhagišo

Mang goba mang o na le tokelo ya tokologo ya boitlhagišo. Tokelo ye e akaretša:

- Tokologo ya tša phatlalatšo le tša kgašo tše dingwe;
- Tokologo ya go amogela goba go phatlalatša tshedimošo goba dikgopolo;
- Tokologo ya bohlahi bja bokgabo; le
- Tokologo ya dithuto le tokologo ya dinyakišišo tša mahlale.

Tokelo ye e bolela gore mang goba mang o lokologile go itlhagiša ka tshedimošo le dikgopolo, le ka temogo ye kgethegilego le tšhireletšo ya ditokelo tša boitlhagišo ka boitlhagišo bja dinyakišišo tša mahlale, kgašo le dithuto. Tokelo e swanetše go dumelelwa go šoma go fihla magomong a yona, gomme e a thibelwa ge boitlhagišo bo hlohleletša ntwaga goba bo hlohlomiša kgobalo go ba bangwe. Polelo ya lehloyo go ngongoregwa ka yona ka setlwaedi ka mo Afrika Borwa, gantši ka mabaka a morafe, semorafe, bong goba sedumedi, tlhago ya leago, ka fao e hlola gore Khomišene le dikgorotshoko tša tekatekanyo bobedi di bolele ka dingongorego tše.

Mekgatlo ya go swana le Khomišene ya Dingongorego tša Bogaši ya Afrika Borwa, Mmaditsela wa tša Kgašo, CCMA le yona e šomana le dingongorego tša go amana le tokelo ya tokologo ya boitlhagišo.

9

Karolo ya 17 e neelana ka tokelo ya kopano, taetšo, phiketa le thapedi

Karolo ye e bolela gore mang goba mang o na le tokelo, ka khutšo le go se itlhamame ka dibetša:

- Go kopana, go itaetša,
- Go phiketa le
- Le go hlagiša thapedi.
- Tokelo ye efa batho monyetla wa go hlagiša go se kgotsofale goba go nyaka mokgwa wa khutšo. Ga o hloke tumelelo ya go ipelaetša, fela o swanetše go tsebiša ba taolo matšatši a 7 pele ga letšatši la boipelaetšo.

Tshedimošo ka botlalo ye ntši ka ga tokelo ya boipelaetšo e gona phamfoleteng ya SAHRC: Ditokelo tša Batho le Boipelaetšo bja Setšhaba ka weposaeteng ya rena www.sahrc.org.za.

10

Karolo ya 18 e neelana ka tokelo ya tokologo go tswalano

Karolo ye e bolela gore mang le mang o na le tokelo ya tokologo ya tswalano.

Ge fela go nyakwa ke molao, wo ka mohlala o nyakago boleloko bja mekgatlo ya seprofešanale ye itšego, goba go thibelwa tlhamo ya tswalano ya bosenyi, batho ba ka tsenela le go hlama tlhomo efe goba efe, sehlopha goba mekgatlo.

11

Karolo ya 19 e neelana ka ditokelo tša sepolitiki

Mang goba mang o na le tokelo ya go dira dikgetho tša sepolitiki ka tokologo, go swana le tokelo ya:

- Go hlama mokgatlo wa sepolitiki; le
- Go tšea karolo mešongwaneng ya mokgatlo wa sepolitiki.

Modudi yo mongwe le yo mongwe o na le tokelo ya:

- Dikgetho tša go lokologa tša go sepela gabotse;
- Go kgetha ka sephiri ka nako ya dikgetho; le
- Go tsenela kantoro ya setšhaba le, ge o kgethilwe go swara kantoro.

Weposaete le kantoro ya bosetšhaba ya Khomišene ya Dikgetho ya go Ikemela (IEC) e neelana ka tshedimošo ka botlalo ka ga tokelo ya go kgetha, dikgetho le botšeakarolo.

Weposaete ya IEC ke www.elections.org.za

12

Karolo ya 20 e neelana ka tokelo ya go se ganetšwe ka bodudi

Ga go modudi yo a swanetšego go ganetšwa ka bodudi.

Tokelo ye e bolela gore bodudi ga bja swanelwa go amogwa badudi. Molao wa Bodudi wa Afrika Borwa wa 88 wa 1995 o bolela ka makga ao bodudi bo ka bušetšwago morago.

Kgoro ya Merero ya Selegae ke mohlokomedi wa tokelo ye. Go hwetša tshedimošo ye ntši etela: www.dha.gov.za

13 Karolo ya 21 e neelana ka tokelo ya tokologo ya go sepela le madulo

Mang goba mang o na le tokelo ya:

- Go ya gohle ka Afrika Borwa; le
- Go tloga Afrika Borwa ge ba kgetha go dira seo.

Modudi yo mongwe le yo mongwe o na le tokelo ya:

- Go tsena, go dula le go phela gohle ka Afrika Borwa; le
- Go ba le pasepoto.

Go dira kgopelo ya pasepoto ikgokaganye le kantoro ya gago ya selegae ya Kgoro ya Merero ya Selegae.

14 Karolo ya 22 e neelana ka tokelo ya tokologo ya kgwebo, mošomo le profeshene

Modudi yo mongwe le yo mongwe o na le tokelo ya kgetha kgwebo ya gagwe, mošomo goba profeshene ka tokologo.

Tokelo ye e bolela gore badudi ba lokologile go kgetha mešomo yeo ba nyakago go e dira, goba go kgetha go thoma kgwebo ya bona. Tokelo e na le magomo ka molaong wa rena go mošomo wo o lego molaong le mabaka a tlaleletšo a beilwe go batho bao e sego badudi.

Go hwetša tshedimošo ye ntši ka mešomo, o ka ikgokaganya le sehlongwa sefe goba sefe sa thuto ya godimo.

Go hwetša tshedimošo ye ntši ka go thoma kgwebo le go kgopela mašelang ikgokaganye le kgoro ya Tlhabollo ya Dikgwebopotlana ka weposaete ya bona www.dsbd.gov.za

15 Karolo ya 23 e neelana bašomi le bengmošomo ditokelo (dikamano tša mošomo)

Mang goba mang o na le tokelo ya ditiro tša mošomo tša maleba.

Molao o mogolo wa buša dikamano tša mošomo o akaretša:

- Molao wa Dikamano tša Mošomo wa 66 wa 1995; le
- Molao wa Mabaka a Motheo a Mošomo wa 75 wa 1995;

Kgoro ya Mešomo ke mohlakomedi wa tokelo ye. Go hwetša tshedimošo ye ntši etela www.labour.gov.za

Dihlongwa tše dingwe le Makala di šoma le dikgakgano tšeo di tšwelelago tikologong ya mošomo go swana le CCMA, le dikgorotshoko tša mešomo. Makgotla a bonamodi a kgethegilego a beilwe lekaleng la mošomo le lengwe le le lengwe ka Afrika Borwa. Makgotla a boledišana ka mabaka a mošomo, dipholisi, mekgwa le maemo le dikgakgano tšeo di nago le tšhušumetšo go mošomo.

16 Karolo ya 24 e neelana ka ditokelo tša tikologo

Mang goba mang o na le tokelo go tikologo yeo e sego kotsi go maphelo a bona le kagišo. Ditokelo tša tikologo ya polokego di thoma go ba bohlokwa ka koketšego go lebeledišiša ge dikgwebo le bengditseka ba bangwe ge ba dira mošomo wa go swana le ya meepo yeo e ka abago tšhilafatšo le ditšhenyo go methopo ya tlhago. Tšhilafatšo ya tikologo e ka hlola maemo a maphelo a mabe ditšhabeng tšeo di hlohlomišitšwego go tšhilafatšo yeo. Ka lebaka leo tokelo ye e hlola mošomo mmušong go netefatša gore tikologo e laolwa gabotse.

Kgoro ya Merero ya Tikologo ke mohlakomedi wa tokelo ye. Go hwetša tshedimošo ye ntši etela www.environment.gov.za

17 Karolo ya 25 e neelana ka ditokelo tša thoto

Ga go le o tee yo a tla amogwago thoto ya gagwe ge e se fela ka mabaka a molao wa tirišo ya kakaretšo gomme ga go molao wo o ka dumelelago tlhokišo ya go se kwagale ya thoto.

18 Karolo ya 26 e neelana ka tokelo ya phihlelelo ya dintlo

Mang goba mang o na le tokelo ya go ba le phihlelelo ya dintlo tša maleba.

SAHRC e amogela bontši bja dingogorego malebana le tokelo ya dintlo. Tšeo di thoma go dingogorego ka ga go diega go aba dintlo, go rakwa le boleng bja dintlo.

Dikgorotsheko tša rena di tšere sephetho se segolo ka ga tokelo ya dintlo gape di hlokomela kudu go šireletša tokelo ye kudu mo batho ba ka tlogelwago ba se na le bodulo ka go rakwa.

Melao ye megolo ye mengwe yeo e šušumetšago tokelo ya dintlo ke:

- Thibelo ya go Rakwa ntle le Molao le Molao wa Go Dula e sego ka Semolao Nageng wa 19 wa 1998 (PIE)
- Katološo ya Molao wa Tšhireletšo ya Bomongnaga wa 62 wa 1997 (ESTA)

Kgoro ya Dintlo profenseng ye nngwe le ye nngwe le ka go mmasepala ba metsesetoropo ka profenseng ye nngwe le ye nngwe legatong la bosetšhaba ke bahlokomedi ba tokelo ye.

19

Karolo ya 27 e neelana ka tokelo ya phihlelelo ya tlhokomelo ya maphelo, dijo, meetse le tšhireletšo ya leago

Mang goba o na le tokelo ya go ba le phihlelelo go:

- Ditirelo tša tlhokomelo ya maphelo, go akaretša tlhokomelo ya maphelo a tša pele go;
- Dijo tša go lekana le meetse; le
- Tšhireletšo ya leago, go akaretšwa ge eba ba šitwa ke go itlhokomela le bana ba bona, thušo ya leago ya maleba.
- Ga go yo a swanetšego go ganetšwa ka kalafo ya dihlare.

SAHRC e tšweleditše mokgatlo wo bohlokwa wa mošomo go ye nngwe le ye nngwe ya ditokelo tše ka dipegong tša yona, dinyakišišong, le tebedišišong. Tshedimošo ye gammogo le letlakala la dintlha la tokelo ya dijo le phamfolete ya meetse le kelelatšhila di gona weposaeteng ya SAHRC www.sahrc.org.za

Mekgatlo ye latelago e rwele maikarabelo a tšhireletšo, phihlelelo le kgodišo ya ditokelo tše:

- Kgoro ya Maphelo www.health.gov.za
- Kgoro ya Ditirelo tša Leago www.dsd.gov.za
- Atšenshi ya Tšhireletšo ya Leago ya Afrika Borwa www.sassa.gov.za

20

Karolo ya 28 e neelana ka ditokelo tša bana

Motho yo mongwe le yo mongwe wa ka tlase ga mengwaga ye 18 o na le tokelo ya:

- Leina le mohlobo go tloga matswalong;
- Tlhokomelo ya lapa goba tlhokomelo ya batswadi goba tlhokomelo ya tlhatlolano ya maleba ge o tlošitšwe ka tikologong ya lapa;
- Dijo tša motheo, tšhireletšo, ditirelo tša tlhokomelo ya maphelo a motheo le ditirelo tša leago;

- Go ka šireletšwa go tšhwarompe, tlhokomologo, tlaišo goba tshotlo;
- Go ka šireletšwa go ditiro tša mošomo wa tirišompe;
- Go se dire mošomo wo o tla tšhwenyago kagišo ya gago, thuto, maphelo a mmele goba monagano goba semoya, boitshwaro goba tlhabollo ya leago;
- Go se golegwe, ntle le ge e le magato a mafelelo gape e be lebaka la nako ye kopanakopana gomme o se bewe le bagolegwa ba bangwe ba mengwaga ya go feta ye 18;
- Go ba le ramolao wa mahala;
- Go ba le kgahlego ye kaonekaone ya ngwana ke ye bohlokwa kudukudu ge go etla go taba efe goba efe yeo e amago ngwana. Seo se akaretša ditaba tše bjalo ka tlhokomelo ya le phihlelelo ya bana.

SAHRC e šetša ngwana, e na le mafelo a go šetša ngwana, gomme e na le ditšhepedišo tše kgethegilego tša go amogela dingongorego tša go tšwa baneng gomme e šoma go kaonafatša temošo ya ditokelo tša bana le go matlafatša ditšhireletšo tša ditokelo tša bona.

Go boditšhabatšhaba kwano ye kgethegilego e šireletša ditokelo tša bana gomme Mmušo le SAHRC e romela dipego mokgatlong wo ka ga ditokelo tša bana ka Afrika Borwa.

Matlakala a dintlha, dipamfolete, diphoustara le ditlabele tše dingwe di gona mahala weposaeteng ya SAHRC. www.sahrc.org.za

Mekgatlo ye mengwe yeo e nago le nepišo ya boikgafo go ditokelo tša bana ke ye latelago:

- Kgoro ya Tlhabollo ya Leago www.dsd.gov.za
- Yuniti ya Tšhireletšo ya Bana ka go SAPS - ikgokaganye le setiši sa maphodisa sefe goba sefe go hwetša thušo.

O mongwe wa melao ye bohlokwa kudu ka ga ditokelo tša bana ke Molao wa Bana le Taolo ya Molao.

21 Karolo ya 29 e neelana ka tokelo ya thuto

Mang goba mang o na le tokelo ya:

- Thuto ya motheo, go akaretšwa le thuto ya motheo ya ba bagolo; le
- Go iša pele ka thuto, yeo mmušo ka magato a kgonagalo o swanetšego go a dira gore a be gona le go fihlelelega ge nako e eya.

Kgoro ya Thuto ya Motheo le Tlhahlo ke bahlokamedi ba ditokelo tše. Go hwetša tshedimošo ye ntši etela diweposaete tše latelago:

- www.education.gov.za
- www.dhet.gov.za

22 Karolo ya 30 e neelana ka tokelo ya leleme le setšo

Mang goba mang o na le tokelo ya go diriša leleme le go tšea karolo bophelong bja setšo seo ba se kgethago.

Dihlongwa tše di latelago ke bahlokamedi ba ditokelo tše. Go hwetša tshedimošo ye ntši etela diweposaete tše latelago:

- Boto ya Leleme ya Pan ya Afrika Borwa mo go www.pansalb.org
- Khomišene ya CRL www.crlcommission.org.za

23 Karolo ya 31 e neelana ka tokelo ya setšo, sedumedi le ditšhaba tša maleme

Batho ba e lego ba ditšhaba tša setšo, sedumedi goba maleme ga ba swanela go ganetšwa ka tokelo:

- Go ipshina ka setšo sa bona, diragatša sedumedi sa bona le go diriša leleme la bona le;
- Go hlama, tsenela le go hlokomela mekgatlo ya setšo, sedumedi le maleme le ditho tše dingwe tša setšhaba.

Go hwetša tshedimošo ye ntši ka tokelo ye etela Khomišene ya CRL mo go www.crlcommission.org.za

24 Karolo ya 32 e neelana ka ditokelo ya phihlelelo ya tshedimošo

Mang goba mang o na le tokelo ya go ba le phihlelelo go:

- Tshedimošo yeo e swerwego ke mmušo le
- Tshedimošo yeo e swerwego ke motho yo mongwe yeo e nyakegago go dira goba go šireletša efe goba efe ya ditokelo tše.

SAHRC e šoma le Molao wa Kgodišo ya Phihlelelo ya Tshedimošo [PAIA] yeo e šomanago le tokelo ya tokologo ya tshedimošo. Tokelo ye e bohlokwa mo go didemokrasi go tliša ponagalo ya molaleng, go tšwetša bomenetša phatlalatša, le go netefatša gore batho ba fiwa tshedimošo ye e nyakegago go diragatša maphelo a bona le go tšea karolo ge go tšewa sephetho ka tsela ya tsebišo.

Ka melao ye meswa yeo e šireletšago tshedimošo ya sephiri, Afrika Borwa e beakantše Molaodi wa Tshedimošo. Molaodi wa Tshedimošo o tla lebeledišiša kobamelo ka molao wa PAIA le go aba kimollo ge phihlelelo ya tshedimošo e ganetšwa ke baswari ba tshedimošo.

25 Karolo ya 33 e neelana ka tokelo ya tiro ya toka le tshepedišo

Mang goba mang o na le tokelo ya tiro ya toka ya tshepedišo. Seo se bolela gore mang goba mang o na le tokelo ya:

- Tiro ya Tshepedišo ya maleba gape ya kgonagalo yeo e dumelelwago ke molao; le
- Go fiwa mabaka a ditiro tša tshepedišo tšeo di ba amago ka tsela ye mpe.

Palamente e fetišitše molao wa go bitšwa Molao wa Kgodišo ya Toka ya Tshepedišo wa 3 wa 2000 (PAJA). Molao wo o bolela ka dinako tše beilwego mo mekgatlo ya go tšea diphetho e swanetšego go aba dikarabo go batho, gammogo le mabaka a diphetho tša bona. Diphetho tša tshepedišo bjalo ka kganetšo ya go fa mangwalo a tumelelo a ka hlotlwa ka dikgorotšheko ka ditšhepetšo ya tšhekatsheko.

26 Karolo ya 34 e neelana ka tokelo ya phihlelelo ya dikgorotšheko

Mang goba mang o na le tokelo ya go ba le kgakgano ya semolao efe goba efe yeo e akantšego ke kgorotšheko goba mo go swanelago lekgotla le lengwe la go ikemela le go se tšeye lehlakore goba foramo.

Go hwetša tshedimošo ye ntši ya tokelo ye etela Kgoro ya Toka. Mekgatlo ye mmalwa e na le mekgwa ya tharollo ya kgakgano ye e beilwego ka mokgwa wa makgotla le bommaditsela. Mekgatlo ye bjalo e ikemišeditše go aba tharollo ya ka pejana ya dikgakgano go šireletša ditokelo. Diphetho tša mekgatlo ye bjalo e ka sekasekwa ka dikgorotšhekong. Mohla wa makgotla a bjalo ke lekgotla Lekgotleng la Diphadišano, Lekgotla la go Hiriša Dintlo le Lekgotla la Bareki.

27 Karolo ya 36 e neelana ka magomo a ditokelo

Ditokelo ka go Molaokakanywa wa Ditokelo o ka ba le magomo ka molao wa tirišo ya kakaretšo ge go kgonagala le go toka setšhabeng sa go bulega le sa demokrasi go eya ka seriti sa motho, tekatekanyo le tokologo.

Seo se bolela gore ditokelo ka go Molaokakanywa wa Ditokelo ga se tša phethagala. Batho ba na le ditokelo tša phenkgišano le ditokelo tša diphapantšho. Seriti sa motho yo mongwe go fa mohlala se ka thulana le tokologo ya yo mongwe ya boitlhagišo, gomme ka fao Molaotheo o neelana ka temana ya magomo. Temana e ngwadile ka teko ya gore magomo afe goba afe a swanetše go fihlelela ditokelo tša motheo pele gape e ka ba le magomo ka semolao.

Ditokelo tša batho di ka šireletšwa bjang

Gore go šireletšwe le go lebeledišiša phihlelelo ya tšwelopele ya ditokelo ka go Molaokakanywa wa Ditokelo, Kgaolo ya 9 ya Molaotheo e neelana ka tlhomo ya dihlongwa tšeo di ikemetšego le go latela Molaotheo le molao. Dihlongwa tše ga di tšeye lehlakore gape di diragatša maatla a tšona le go dira mešomo ya tšona ntle le letšhogo, go emelela goba go se tšeye lehlakore.

Khomišene ya Ditokelo tša Batho ya Afrika Borwa

SAHRC ke sehlongwa sa go ikemela sa mmušo, seo se hlomilwego ke molaotheo go godiša, le go šireletša tlhompfo ya setšo sa ditokelo tša batho ba Afrika Borwa. Khomišene e na le maemo a kgethegilego a “A” go šoma le mekgatlo ya ditokelo tša batho ya boditšhabatšhaba go šireletša ditokelo.

Ka fao Khomišene e swanetše go eletša mmušo ka ga dipholisi tša ona le ditshepedišo, go šoma le bengditseka ba bangwe go godiša kwešišo ye tseletšego ya ditokelo tša batho le go tšea magato mo ditokelo di tshetšwego, ntle le letšhogo, goba go emelela goba go tšea lehlakore dikgahlegong tša batho ka moka ka Afrika Borwa.

Mošomo wa SAHRC

Go ya ka Karolo ya 184 ya Molaotheo, SAHRC e swanetše go:

- Godiša tlhompfo ya ditokelo tša batho le setšo sa ditokelo tša batho;
- Godiša tšhireletšo, tšhabollo le khwetšagalo ya ditokelo tša batho;
- Lebeledišiša le go lekola go obamela ditokelo tša batho ka go Repabliki.

SAHRC e dira eng?

- SAHRC e nyakišiša dingongorego tša ditshelo tša ditokelo tša batho le go lebeledišiša dingongorego tša ditokelo tša batho;
- Lebeledišiša le go begela Palamente ka ngwaga ka tšwelopele ya Mmušo ya go tliša ditokelo tša ekonomi ya leago go maAfrika Borwa ka moka ;
- Go fa thekgo le masolo a temošo go ruta setšhaba ka kakaretšo ka ga ditokelo tša batho le Molaotheo;
- Lebeledišiša tlhabollo ya molao wo moswa go netefatša gore molao o bjalo o hlokomela maemo a ditokelo tša batho;
- Boledišana le ba tša kgašo go neelana ka tshedimošo ya kgahlego ya ditokelo tša batho le go tšwetša pele temošo ya ditokelo tša batho; le
- Dira dinyakišišo ka ditshelo tša ditokelo tša batho ka peakanyo.
- Hlama sekgoba sa ditsebi le bengditseka ba bangwe go boledišana ka ditaba tša ditokelo tša batho, dinyakwa le tlhabollo
- Šoma le dihlopha tša go fapana tša bengditseka go šireletša pušetšo morago ya maleba mo ditokelo di tshetšwego, goba go godiša ditiro tše kaone, dipholisi le melao dikgahlegong tša ditokelo tša batho

Dingongorego tša go nyakišišwa ke SAHRC

SAHRC e na le maatla a go dira nyakišišo efe goba efe ge e amogetše ngongorego go tshelo efe goba efe ye latofaditšwego ya ditokelo tša batho tša motheo. SAHRC e na le maatla a go nyakišiša ka bo yona malebana le tshelo efe goba efe ya goba matšhošetši a tokelo ya motheo.

Mo ngongorego e ka tsenywago

Ngongorego e ka tsenywa kantorong ya profense efe goba efe ya SAHRC ka profenseng yeo tshelo ye ukangwego ya tokelo ya motheo e diregilego.

Ke mang yo a ka tsenyago ngongorego?

- Motho ofe goba ofe yo a emelago dikgahlego tša gagwe;
- Motho ofe goba ofe yo a emago legatong la motho yo mongwe yo a palelwago ke go dira ka leina la gagwe;
- Motho ofe goba ofe yo a emago bjalo ka leloko la goba kgahlegong ya sehlopha goba legoro la batho;
- Motho ofe goba ofe yo a emelago kgahlego ya setšhaba goba;
- Lekgotla lefe goba lefe goba mokgatlo o emelago kgahlego ya maloko a ona.

Ka mo dingongorego di ka tsenywago?

- Ngongorego ya semolomo ka motho ka boyena goba ka mogala.
- Ngongorego e ka romelwa gape ka go ngwalwa.
- Mongongoregi a ka tlatša gape foromo ya ngongorego yeo e lego gona onlaeneng mo go: www.sahrc.org.za

Dihlongwa tša Kgaolo ya 9 tše dingwe tše di lebeledišišago polokego le phihlelelo ya ditokelo tša batho:

Khomišene ya Kgodišo le Tšhireletšo ya Ditokelo tša Setšo, Sedumedi le Ditšhaba tša Maleme (Khomišene ya CRL)

Maikemišetšo a magolo a Khomišene ya CRL ke:

- Go godiša tlhompho ya ditokelo tša ditšhaba tša setšo, sedumedi le maleme;
- Go godiša le go hlabolla khutšo, segwera, botho, kgotlelelo le kopano ya bosetšhaba magareng ga ditšhaba tša setšo, sedumedi le maleme go ya ka tekatekanyo, go se kgetholle le tswalano ya tokologo le
- Go šišinya tlhomo goba temogo go ya ka molao wa bosetšhaba, wa lekgotla goba makgotla a mangwe a setšo a setšhaba goba ditšhaba ka Afrika Borwa.

Khomišene ya CRL e na le maatla a go lebeledišiša, nyakišiša, fatišiša, ruta, kgoakgoetša, eletša le go bega ditaba malebana le ditokelo tša ditšhaba tša setšo, sedumedi le maleme.

O ka ikgokaganya le Khomišene ya CRL ka tshedimošo ye latelago:

Foramo ya 4, Braampark Office Park

33 Hoofd Street Braamfontein

Johannesburg

Atrese ya Emeile: info@crlcommission.org.za

Nomoro ya Mogala: (011) 358 9100

Khomišene ya Tekatekanyo ya Bong (CGE)

CGE e na le thomo go ya ka Molaotheo go godiša tlhompfo ya tekatekanyo ya bong le tšhireletšo, tlhabollo le phihlelelo ya tekatekanyo ya bong

Go ya ka Molaotheo CGE e na le maatla a go lebeledišiša, nyakišiša, fatišiša, ruta, kgoakgoetša, eletša le go bega ditaba malebana le tekatekanyo ya bong.

O ka ikgokagaya le CGE ka tshedimošo ye latelago:

2 Kotze Street, Women's Jail

East Wing, Constitutional Hill

Braamfontein 2017

Nomoro ya Mogala: (011) 403 7182

Mošireletši wa Setšhaba

Mošireletši wa Setšhaba o na le maatla a:

- Nyakišiša maitshwaro afe goba afe ka mererong ya mmušo goba ka ditshepedišong tša setšhaba lekaleng lefe goba lefe la mmušo leo le latofatšwago goba gononwago go se loke goba go leo le tlišago nyefolo goba go tšea lehlakore,
- Bega maitshwaro ao le
- Go tšea tiro ya tokišo ya maleba.

O ka ikgokaganya le Mošireletši wa Setšhaba ka tshedimošo ye latelago:

175 Lunnon Street

Hillcrest Office Park, Hatfield, Pretoria,0083

Nomoro ya Mogala: (0800) 11 20 40

Khomišene ya Dikgetho tša go Ikemela (IEC)

IEC e romilwe go ya ka Molaotheo go:

- Laola dikgetho tša bosetšhaba, profense le mekgatlo ya lekgotlatheramolao la mmasepela go ya ka molao wa bosetšhaba le,
- Go netefatša gore dikgetho tše di lokologile le go ba maleba.

O ka ikgokaganya le IEC ka tshedimošo ye latelago:

Election House

Riverside Office Park

1303 Heuwel Avenue

Centurion

0157

Nomoro ya Mogala: (011) 622 57 00

Emeile: info@elections.org.za

Ditokelo tša batho di šireletšegile bjang gape?

Go tlaleletša Molaokakanywa wa Ditokelo, mekgatlo ya boditšhabatšhaba le ya selete nako le nako e hlabolla mekgwa le maemo ka ga ditokelo tše itšego mo e bolelago gore ke mang yo a dumelelanago le yona, le go e hlompha ka dinageng tša bona Mekgwa le maemo a di tšea sebopego sa dikwano le ditumelelano. Mehlala ya didirišwa tšeo ke Boikano bja Lefase ka Bophara bja Ditokelo tša Batho, Kwano ya Phedišo ya Kgethologanyo kgahlanong le Basadi le Kwano ya Ditokelo tša Ngwana.

Tšhatha ya Afrika ya Ditokelo tša Motho le Batho ke sedirišwa sa selete seo se swanago le Molaokakanywa wa ditokelo wa selete sa Afrika ka bophara. Ge naga e saenela ditokomane tše, e dumela go šireletša ditokelo tšeo di ngwadilwego ka go tšona gape. Go fihla bjale, Afrika Borwa e saenile ka moka tšeo go boletšwego ka tšona kua godimo gape le maikano a go bafaladi le ntšha molaong kgethologanyo ya semorafe. Weposaete ya Ditšhaba tša Kopano e neelana ka tshedimošo ka ga Dikwano, Ditumelelano, Maemo ka Tatelano le Maikano ka moka ao Afrika Borwa e a saenetšego mo go www.un.org

O ka ikgokaganya bjang le SAHRC

Formo ya 3, Braampark Office Park, Braamfontein

Johannesburg

Nomoro ya Mogala: 011 877 3600

www.sahrc.org.za

Emeile: info@sahrc.org.za

complaints@sahrc.org.za

Twitter: @SAHRCommission

Facebook: Khomišene ya Ditokelo tša Batho ya Afrika Borwa

Dintlha tša Kgokagano

DIKANTORO TŠA PROFENSE

Kapa Bohlabela

Atrese: 4th Floor Oxford house,
86 Oxford street, East London, 5200
Mogala: 043 722 7828/21/25 | Fekese: 043 722
7830

Molaodi wa Profense

Mna Abongile Sipondo

Kgokagano: Yolokazi Mvovo
Emeile: ymvovo@sahrc.org.za

Free State

18 Keller Street, Bloemfontein
Mogala: 051 447 1130 | Fekese: 051 447 1128

Molaodi wa Profense

Mr. Thabang Kheswa

Kgokagano: Alinah Khompeli
Emeile: akhompeli@sahrc.org.za

Limpopo

First Floor, Office 102, Library Garden Square,
Corner of Schoeman and
Grobler Streets, Polokwane
Mogala: 015 291 3500 | Fekese: 015 291 3505

Molaodi wa Profense

Mr Victor Mavhidula

Kgokagano: Mahlatse Ngobeni
Emeile: mngobeni@sahrc.org.za

Northern Cape

45 Mark and Scot Road,
Ancorley Building, Upington
Mogala: 054 332 3993/4 | Fekese: 054 332
7750

Molaodi wa Profense

Ms Chantelle Williams

Kgokagano: Zukiswa Louw
Emeile: zlouw@sahrc.org.za

Western Cape

7th Floor ABSA building,
132 Adderley Street, Cape Town
Mogala: 021 426 2277 | Fekese: 021 426 2875

Molaodi wa Profense

Adv Lloyd Lotz

Kgokagano: Shafeeqah Salie
Emeile: ssalie@sahrc.org.za

Kantoro ya Gauteng

2nd Floor, Braampark Forum 3,
33 Hoofd Street, Braamfontein
Mogala: 011 877 3750 | Fekese 011 403 0668

Molaodi wa Profense

Mna Buang Jones

Kgokagano: Nthabiseng Kwaza
Emeile: nvkwaza@sahrc.org.za

KwaZulu-Natal

First Floor, 136 Margaret Mncadi, Durban
Mogala: 031 304 7323/4/5 | Fekese: 031 304
7323

Molaodi wa Profense

Ms Tanuja Munnoo

Kgokagano: Kathleen Boyce
Emeile: kathleenboyce@sahrc.org.za

Mpumalanga

4th Floor Carltext Building,
32 Bell Street, Nelspruit
Mogala: 013 752 8292 | Fekese: 013 752
6890

Molaodi wa Profense

Mr Eric Mokonyama

Kgokagano: Carol Ngwenyama
Emeile: cngwenyama@sahrc.org.za

North West

25 Heystek Street, Rustenburg
Mogala: 014 592 0694 | Fekese: 014 594
1069

Molaodi wa Profense

Ms Mpho Boikanyo

Kgokagano: Poppy Mochadibane
Emeile: pmochadibane@sahrc.org.za

O ka ikgokaganya bjang le SAHRC

Formo ya 3, Braampark Office Park, Braamfontein
Johannesburg

Nomoro ya Mogala: 011 877 3600
www.sahrc.org.za

Emeile: info@sahrc.org.za
complaints@sahrc.org.za

Twitter: @SAHRCommission

Facebook: Khomišene ya Ditokelo tša Batho ya Afrika Borwa

